

Zaključujući opis nemilog zagrebačkog slučaja rečima »ja se na ovaj Horvat Literata postupak ne srdim, /jer/ oni su verom ne ravni«, on odmah — kao svojevrstan ironični argument svog praštanja! — predočava na kakav je prijem rukopis Romoranke naišao u Beogradu, kod jednovernog sunarodnika Ljubomira Nenadovića, tada poznatog književnika i uticajnog načelnika u Ministarstvu prosvete Kneževine Srbije:

»Kod popećiteljstva Prosvete leži 3 godine dana ugušena stvar, i Ljuba mi je /h/teo izpecati listićem ovog sadržaja. Po nalogu Popeć. Pros. molim vas da mi date knjigu vašu da pregledam — a pre nekoliko dana, rekne mi da ne razume on moju Romoranku pre razjasnice... jerbo ne zna Nauke za nju...«

Iz perspektive vukovca-romantičara Ljube Nenadovića, problem hermetične Koderove tekture je, očito, sasvim jednostavno rešiv njenom (nužnom!) jezičko-semantičkom racionalizacijom (tj. simplifikacijom) — od pesnika se, dakle, očekuje da svoj hermetični poetski diskurs razjasni utoliko da bude razumljiv, tj. ga doveđe do nivoa racionalno-shvatljivog smisla (Nenadović je, izgleda, upravo to očekivao od Razjasnice, pošto je shvatao kao osobenu »Nauku« za Romoranku). Međutim, sam Đorđe Marković Koder bio je svestan da je nesporazum mnogo dublji, da je tu zapravo reč o nerazumevanju suštine, odnosno samog bića njegovog jezičko-umetničkog projekta, te da se stoga problem i ne može rešiti pukim »prevodenjem« hermetičnosti u Jasnost (čak i da je takvo »prevodenje« moguće!), tj. (nemogućim!) podarivanjem čvrste odredenosti, konačnosti, statičnosti stabilnosti (što je podrazumevala vukovska književno-jezička paradigma) jednoj tekstualnoj materiji čije slobodno kretanje, na svim relevantnim nivoima, podrazumeva i proizvodi upravo suprotnu komponentu. Zato Koder, polurezignirano-poluironično, tvrdi svojoj korespondentkinji:

... a kad se raztolikuje, njemu će (Lj. Nenadović, prim. S. D.) opet negdi teško biti, opet zato samo jerbo ne zna nauke. Na primer, zna li g. Ljuba Šta je zrica, sočivica, mličine, suznič, reparak... i ponosno nastavljujući navođenje čitavog niza svojih neologističkih konstrukcija (onih čudesnih reči-bića, kako bi to kazao M. Popović²⁷), na kraju, u istom tonu, zaključuje: ... O ovim stvarima, ne verujem da je Srbski Literat Cdn. Ljuba Nenadović štograd sanjao!

Govoreći današnjim terminima, za Lj. Nenadovića problem ovde nije bio samo u elementarnoj jezičko-semantičkoj neprohodnosti (ili, tačnije, teškoj prohodnosti) tekture, nego i u nepojamnosti pesnikovih fantastičkih svetova, kosmoloških vizija, te mističkih i metafizičkih prosvetljenja, a upravo to — složimo se — suštinski je neprevodivo (ako bi se i uspelo »provesti«, postalo bi nešto sasvim drugo!), tim pre što su pomenuti svetovi, vizije i prosvetljenja dušu, slobodno kažimo ontološki, utemeljeni u Koderovom jeziku, jedino u njemu, jer izvan njega ne postoje niti oni sami, niti njihovi analogni, »stvarnosni«, modeli (to je, zapravo, jedna od fundamentalnih tačaka

Koderove jezičko-umetničke koncepcije, »neponyatne« i Nenadoviću kao tipičnom romantičaru-vukovcu za koga su konkretna sadržinska određljivost, racionalno shvatljiv Smisao i jezičko-semantička Jasnost neophodni za uspostavljanje razumevajuće recepcije!). Ovaj drugi, srpski, »recepčijski incident« opisan u Koderovom pismu Mariji Milutinović, još plastičnije očrtava obrise paradigmе koja je tokom XIX veka (a manje-više modifikovana i dugo potom, gotovo do naših dana) dominala u čitanju i promišljanju njegovog dela, paradigmе u kojoj su — videli smo — kao glavne prepreke razumevajućoj recepciji figurale upravo ključne (originalne) pesnikove koncepcijске premise i (kao njihova rezultanta) jezičko-značenjska, odnosno tematsko-sadržinska specifičnost, složenost, zauvnost, dakle — elementi što su se radikalno razlikovali od preovladajućih (vukovskih) književnih i kulturnih intencija Koderove epohe. Ovu ogromnu estetičku distancu između Koderovog jezičko-umetničkog stvaralaštva i dominirajućeg (globalnog) horizonta očekivanja naše tadašnje literature i kulture, to duboko razmimoilaženje ne ublažava mnogo ni saznanje da postoje i tragovi drugačijeg čitanja, koje se (kao kod Ignjatovića ili Milutinovića) izražava kroz autentičan sluh za pesnikove osobene šifre: o jednom takvom čitanju sam Koder nas šturo obaveštava na kraju navedenog pisma, pominjući izvesnog »Gđn-a Andelkovića« koji »bez tolkovke« poima sve one stvari o kojima »Srbski Literat Gđn. Ljuba Nenadović« ni sanjao nije. Iako veliki pesnik tvrdi da je i time sasvim zadovoljan (»meni je dosta, ako on zna bez tolkovke«, teši se on Andelkovićevim primerom), ipak je afirmativna i razumevajuća recepcija književno anonimnim prijateljima i poklonikama posedovala neuporedivo manju kulturološku težinu (i mnogo manje je mogla uticati na sudbinu njegovog dela) od nerazumevanja, pa i negativnog odnosa, značajnih predstavnika tadašnjeg srpskog (i ne samo srpskog!) književno-kulturnog establišmenta. Možda je, ipak, u opisanom Koderovom sporu sa Ljubom Nenadovićem najvažnija opomema koja ostaje svim budućim nenadovićima-književnim moćnicima što svoja ograničena (ne)shvatjanja, bez ulaganja većeg intelektualnog napora, mirne duše uzimaju za suvereni, pa i isključivi kriterijum prosudjivanja umetnosti i odlučivanja o sudbinu dela koja (jer u istoriji književnosti kad-tad sve dove na svoje mesto) jednoga dana mogu mnogo moćnije presuditi upravo njima: »O OVIM STVARIMA, NE VERUJEM DA JE SRBSKI LITERAT GDN. LJUBA NENADOVİĆ ŠTOGOD SANJAO...«

¹⁹ Jakov Ignjatović, Memoari, Beograd 1966, str. 329-343.

²⁰ Isto, 325-329.

²¹ Isto, 339 i 340.

²² Isto, 339-340.

²³ Isto, 340.

²⁴ Pismo se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske pod signaturom 21719, i još uvek je neobjavljeno.

²⁵ Đorđe Marković Koder, Romoranka, Novi Sad 1862, str. 94-95.

²⁶ Pismo se čuva u Rukopisnom odeljenju Matice srpske pod signaturom 21721, i još uvek je neobjavljeno.

²⁷ V. Miodrag Popović, Romantizam III, Beograd 1972, str. 298-300.

»romoranka« đorda markovića kodera alhemija u književnosti(II)

snežana jović-vlaškalić

*Agreer : A madame
Madame de Miliutinovich
Donařiříco à Belgrad*

zaglavje jednog koderovog pisma marji milutinović »punktatorki«

Simbolična alhemija, ili »poetična alhemija«, kako je naziva Gete, cvetala je u XVI i XVII veku, i pod okriljem ružokrstaškog pokreta uticala je i na velikane evropskog racionalizma (Njutn, Bekon, Dekart), iako se ovo uglavnom u nauci prečukivalo. Kao što je s jedne strane bila vezana sa naukom i filosofijom, alhemija je s druge strane negovala veze i sa umetnošću — likovnom, muzičkom i jezičkom, čime je podstican harmoničan fizičko-duhovni razvoj čoveka na putu do savršenstva. Alhemici su koristili umetnost u sopstvene svrhe o čemu svedoče mnogobrojne gravire, poeme, pa čak i alegorijski roman (»Hermetička romansa ili Hemitska svadba« Valentina Andreja) prepuni alhemičarske simbolike koja insistira na znaku jednakosti između hemijskih procesa i ljudskog života. Među simbolima zmaja, zmije, zelenog lava, venčanja, polnog odnosa, smrti, uskršnju-

ća, hermafrodita i tome sličnog, možemo uočiti i neke tako karakteristične za Koderovo stvaralaštvo. Ptice koje odleću u nebo i opet se spuštaju na zemlju simbol su duše koja se diže iz mrtvog tela, odnosno silaska nebeske moći, duha, koji obnavlja telo. »Pri svakom rođenju forma semena nestaje, a javlja se novo biće«¹⁸, bez smrti semena nema ni njegovog ozivljavanja. Setimo se kako Koder insistira na tome da je njegova Dinarka »pile iz zrna u jačetu pernatoga« (»Romoranka« str. 61). Pokušamo li da najjednostavnije, a tendenciozno, prepričamo »Romoranku«, možemo ispričati nešto nalik na alhemistički proces: ptica (materija prima) biva zarobljena i posle trogodišnjih mukova biva uz pomoć nebeskog uticaja, opet slobodna, ali »oplemenjena« novim saznanjima; njenovo ponovno radanje proprije je smrču majke iz čijeg jajeta se izlegla (jaje — često simbol alhemiskog suda u kojem se materija »leže«). Ne

treba zanemariti ni gravirane alhemističke alegorije na kojima se pojavljuju po dve životinje (lavovi, jeleni, ribe) u šumi ili u moru, što simbolise duh, dušu i telo. Da bi dosegli savršenost, da bi postali jedno, duh i duša moraju biti ulovljeni. Jedna od gravira u knjizi Abrahama Lambropskina »O Kamenu filozofu« prapraćena je sledećim stihovima:

»U šumi se nalazi gnezdo
u kome Hermes ima svoje leglo
Jedan mladunac uvek žudi da poleti gore,
Drugog raduje da čutke sedi u gnezdu:
Ipak nijedan ne može pobediti iz gnezda...«¹⁷

Božo Vukadinović je lepo uočio da se Koderova religiozna filozofija bavila problemom kako da božanski duh prede iz »sebe u sebe«, to jest dosezanjem izgubljenog jeditva sa bogom, preko majke koja se u snu iz sopstvene duše usmerava ka duhu deteta, ka samoj tajni duhu Apsoluta.¹⁸

Sadržaj »Romoranke« je zaista preterano bizaran da bi se mogao posmatrati samo u kontinuitetu razvoja idiličnih pastorala (Leovac, Ivanić), bile one stare dubrovačke ili rusko-prosvetiteljske provenijencije. Dodamo li tome i neobičnost jezičkog izraza, možemo se složiti sa Dušanom Ivanićem da funkcija jezika u Koderovom delu nije samo književna, baš kao što ni to delo nije čist larpuralistički eksperiment. Analizirajmo, konačno, i taj originalni pesnički jezik, pokušajmo da iščitamo suština zapisa služeći se poznavanjem alhemije, kao i ranijim kritičkim prikazima Koderovog dela.

Nasuprot tezi Vasovića i Leovca o potpunoj pesničkoj samostalnosti Koderovog jezika Dušan Ivanić jasno tvrdi da je Koder... gradeći riječi, potvrđuju da je sljedbenik uobičajenog odnosa prema jeziku unutar ezoteričnih pokreta (alhemija, kabalistica): naš pjesnik se služi slovnim formulama, premještanjem ili zamjenjivanjem slogova, insistira na slovima kao simbolima... Koder je time, stara tajna znanja i modelje jezika uključuju u novu snažnu instituciju univerzalizacije svijeta – u književnost.¹⁹ Zavirimo li malo u »Rječnik simbola«, pod odrednicom JEZIK²⁰ možemo upoznati mišljenja po kojima je svet delo Božje reči i da je zvuk izvorište kosmosa. (Hinduizam propoveda da se saznanje javlja kao zvučna percepcija odjeka ikonske vibracije kojom je stvoren svet, a odredne mantere to jest mentalne formule omogućavaju da se postigne slušanje nečujnih zvukova u srcu). Pošto je moć jezika ostala kosmognosne moći iz početka vremena, poretkom sveta upravlja adekvantost imena. Ikonski rajske jezike (nebeski ili andeoski) razumele su životinje u formi takozvanog »ptičjeg jezika«, čije upoznavanje simboliše povratak u edensko stanje. Kod Koder-a idealno stanje je vreme provedeno uz majku, a edenska atmosfera prisutna je u pesmi pastira, stihovi 505-515²¹. Da bi se vratio u ikonsko, sintetičko stanje potrebno je posedovati »dar jezika« – onome ko ga primi od Duha Svetoga omogućeno je izražavanje na najrazličitijim jezicima sa izuzetnom umesnošću i snagom, što je ključ hrišćanske univerzalnosti. Veruje se da su »dar jezika« posedovali Rozenkrojeri, tajno (verovatno nepostojće) bratstvo iz XVII veka, nadahnuto plemenitim težnjama da se usavrši čovek i priroda ujedinjavanjem najmudrijih ljudi sveta u borbi za dobro čovečanstva. Ružokrstaši su nezaobilazni deo istorije alhemije, njihov idealizam (delimično realan) i njihova čudesna nastavljanja i slede delo velikog Paracelzusa. Za nas je zanimljiv njihov drugi pamflet (»Confessio«) u kojem tvrde da je Gospod ispisao velike znake po univerzumu koje jedino mudri mogu čitati i tako spoznati tajnu stvaranja. Napisanim slovima i znacima označeni su nebo, zemlja i sve zveri. Priroda je znakom označila svako biće, a još od početka svestra postoji knjiga značajnija i mudrija od Biblije i blažen je onaj ko je poseduje, čita i razume. Na osnovu tajnog božanskog koda sačinjen je i magijski jezik ružokrstaša koji će navodno biti poštovan kada se ujedine mudraci na svom putu prema izlasku sunca²². Treba napomenuti da i u alhemiji postoji izraz »ptičji jezik«, kojim se simbolično označavaju analogije i fonetske ekvivalencije u ezoteričnom stilu pisanja, i po toj svojevrsnoj umetnosti zvuka tradicionalna alhemija je dobila ime »umetnost muzike«.

Vratimo se sad Đordu Markoviću Koderu i njegovoj »Romoranki« u kojoj ptice pevaju i zemljom i sveri, jer:

»Da u ptici leži Neba iskra,
Ta zažire u dotličnu pesmu,
Koja kroz zrak vispri u Plavine.«
(»Romoranka«, str. 39)

Mislim da možemo ustvrditi kako je Koder pošao od ideje da je Tvorac stvorio najpre reč i da ona u sebi sadrži samu moć stvaranja:

»Slovce! Slovce! pučinah Načalo,
To stanuje k Nebesna tvorca.«
(Distih je sam autor istakao
specijalnim proredom »Romoranka« str. 30)
Svet su nadalje stvarale vile, izvodeći »iztavne muljine u sunčana zraka sredilište«
(»Romoranka« str. 6) čoveka, Životinje i biljke, podarivši im različite moći čime su »Zadužila naše trome (telesne) veke« (celina su st. 1200-1207, »Romoranka« str. 43-44). Prepostav-

ka je da su vile sveci stvarale imenovanjem, čime su svaku stvar nadahnjivale različitom količinom svetog duha sadržanog u rečima, tačnije u slovima. Reč slovo (slove) ima vrlo veliku frekvenciju u spevu, a evo i nekoliko stihova iz »Razjasnice« koji bi mogli da potvrde našu pretpostavku:

»Tuzina je moja vašu smila (nalik je na vašu)
Oboje nas, zadanula vila:
Ti ponopci, nek puče do Tvorca,
Jer j'Stindirkava vozkresla iz Slovca!«
(»Romoranka« str. 77)

vile su pticama dale moć da razumeju božanski jezik, a nekome je »slovo utajkala vila« pa

»Slabokice tagulje po svetu,
Al ne znadu, di su gorah krajine.
(celina su st. 800-805, »Romoranka« str. 30)
Ptice su upoznate sa nebeskom hijerarhijom (uporediti st. 899-905, »Romoranka« str. 33), a vili žiznodavki su zahvalne što je:

»Moj postanak u srcu navila,
Poučice slovom Život dala«
(»Romoranka« str. 24)

Vile su prisustvovale i radnju mikrokosmosa, pa su u svoj svet primile Rodenca, genija koji se napaja mlekom prirode i kroz njega biva nadahnut božanskim duhom, po čemu je daleko iznad »zemskog uma«. Svaka stvar nadahnuta je svetim duhom, koga kao peti elemenat, kao kvintesenciju, istražuje i alhemija.

»Ploj, ploja – mundus, kosmos... i predružena idea,
da osvudice od promisli Božje vise.«

Jas – ona sila potrebna, u Semenu i umu, (u moralnom i bistastom, fisičnom svetu) ni ti manja ni veća, erbo Bog, ne može biti, ni viši, ni niži. On veli: Ja sam, ja Sila, ja stvoritelj, Ja svudinah Osuntija osvoitelj. – Iz Jasa, ide bića, vosiresica, ter, razvoj, razvitak. Prejas, je, preterana sila uma, pogibel sile duševne...«
(»Romoranka« str. 67)

Dorde Marković Koder je tragao u jeziku (od praiskona do neologizama) ne bi li spoznao tajanstveni božanski jezik i time dosegao božansku moć. Iako je poznavao mnoge jezike i kulture pošao je od sopstvenog, maternjeg jezika i zato se okrenuo izučavanju nacionalnog folklora, mada je nemoguće isključiti uticaj epoha romantizma. Međutim, Koder je odabrao ono što nikoga nije interesovalo (sem u formi prosvjetiteljske anatame) – bajanja, vraćanja, basme, gatanja, narodnu magiju, i uz nju, poput Paracelzusa i narodnog medicinu. Odabran je »zaumni« mestovgovnog jezika, ikonske magijske reči čije značenje je zaboravljeno i izmenjeno van okamenjenih formula, krenuo je ka najdaljjoj prošlosti, kopao je po narodnom sećanju i tražio najčistije i najstarije izraze. Zbog toga, a i zbog specifičnog načina stvaranja novih reči, apsurdno je tvrdilo, poput Trive Militara, da Koder nije znao srpski jezik. Upravo zato što ga je tako dobro poznavao i lutajući svetom verovatno shvatio da srpski jezik cuva neke od najrahačnijih oblika reči u nasledu kolektivne svesti, Koder je odlučio da upravo kroz njega pokuša da dosegne praiskonski jezik probitne stvoritelje objave. Istražujući i stvarajući mudro je zaključio:

»Sve ničedu tajne iza trajnih,
Pa sve skupa, kad s' u jedno slupa.
Onda su bez pogovora tajne,«
(»Romoranka« str. 30)

pri čemu bi ovi stihovi ujedno mogli biti i naj-koncenzija analiza, čak definicija, Koderovog stvaralaštva.

Iz velikog interesa Đorda Markovića Koder-a za magiju nužno proizilazi pretpostavka da je morao poznavati i različite magijske azbuke kao i kabalu. Uzmemo li u obzir da je Koder poznavao i starogermsku mitologiju iz koje je, prema svedočanstvu Jakova Ignjatovića, preuzeo svoj nadimak-talisman, verovatno je znao i za germanske načine tumačenja krikova i leta ptica, kao i njištanja i rzanja svetih belih konja²³ koje je opisao još Tacit, kao i za tajanstvenu i magičnu runsku azbuku koja se razvila iz starogermskih magijskih obreda.

Ipak ni jedan od ovih uticaja nije presudan ni pretežan, a najistinitije je reći da su prisutni svi i da svojim prisustvom svedoče o izuzetnosti Koderovog obrazovanja i interesovanja.

Koder je i sam stvarao u jeziku. Poput alhemičara koji od nečistih metala stvara plemenit, zlato, on je reči pažljivo birao, oneobičavao, menjao im značenja, pratio zvučanja i simboliku slova, stvarao anagrame. Stvorio je enorman broj kovanica i onomatopeja osluškujući glasanja iz prirode, naročito iz ptičjeg sveta i nastojeći da tako stvoriti zvuk zemaljsko-nebeske sfere. Čak je i strogo objektivni Jovan Deretić primetio da je Koder strastveni logoman i alhemičar reči koji se našao »s onu stranu jezika i poezije«²⁴ pokušavajući da nađe suštinu bića i postojanja čime je proširoj iskustvu poezije, pomogao razvoj srpskog pesničkog jezika i nagovestio kretanje u modernoj srpskoj poeziji. I Slavko Leovac primećuje da mora postojati nekakav ezotički sistem Koderovih zagonetki i odgonetki, nekakva mistična struktura mitologije i simbola, jer Koder je pokušao da »reči značenja preobraziti u govore sfera, bilje i zemlje«²⁵. Leovac smatra da Koder preobražava (reč »metamorfoza« je ključna za alhemiju) mnogovrsne forme od glasova do mitova, te da se slobodnom metamorfozom jezika približava »čistoti bitka prirode, njenoj duši, njenom mleku«. U tom mleku krije se klica genija (Rodenca), svakog stvaranja, i preobražaja. Miodrag Popović smatra da Koder pokušava da pronikne u suštinu sveta služeći se metafizičkim mapama i jezičkim izrazom u koji bi želeo da sabije sav univerzum. Sverniški harmoniju i red on želi da nametne zemaljskom svetu. Zanimljivo je da Popović smatra da Koder svoju originalnu mitologiju stvara inspirišući se raznorodnim mitskim slikama (folkloro-paganskim, istočnojazzkim, hrišćanskim). Odvajajući se od postojećeg i stvarajući autonoman mitski svet, Koder stvara i autonoman pesnički jezik, zatvoren, inventivan i jedinstven. Za njega su reči sunčani zraci, posrednici između neba i zemlje, a jezik neka zvučna svetlost koja povezuje opšti kosmički duh sa ljudskim duhom. Stvarajući nove reči, on želi da pretvori kosmičku svetlost u svetlost partikulisane reči, te tako i sam da postane posrednik između neba i zemlje, mitskih božanstava i ljudi. Na krima ovakvih misli Koder se diže do pesničkog zanosa i stvara na desetine, koje su same za sebe pesme.²⁶ Za Dušana Ivanića u Koderovom delu funkcioniše dihotomija zemaljsko: nebesko, pri čemu svakodnevne, govorne, »zemaljske« reči dobijaju svoje pesničke, »nebeske«, ezotičke zamene. On naznačava mogućnost da Koderov pesnički jezik pripada tradicionalnom verovanju o evokativnoj moći jezika, tradiciji u kojoj su znak i značenje (ime i biće/predmet) izjednačeni. Nastojeći da dosegne iškonsku situaciju prvoimenovanja Koder izvorište vasione, Boga, označava »velikim Alfa«, a izvorište života na Zemlji, majku, sa »malim Alfa«. Koder, zapravo, ponovo označava svet beleži trenutne veze imena i njima označenog bića/predmeta, pokušavajući da ostvari kontakt sa iškonom. On stvara nova značenja u odnosu na standardna značenja, ali i u odnosu na u prethodnom tekstu upotrebljena značenja, tako da sam tok jezika formira značenja. Taj »Preobraz u razne istovete«, kaže Ivanić, Koderova je pesnička definicija sveta, »njegovog vječnog mijenjanja u opštoj istovjetnosti«, i dalje: »Koderu zanima prelaženje značenja i zvukova iz starog konteksta u novostvoreni, iz govornog u pjesnički jezik, iz jednih sfera, stanja, prostora u druge, iz haosa u kosmos, iz materije u duh, iz zemaljskog u nebesko, iz jave u san, iz neživog u živo...«²⁷ (Ovde je naprosto nezaobilazna asocijacija na alhemičarske metamorfoze.) U svemu tome zvučanje, naizgled, potpuno potiskuje značenje jer u tekstu dominira eufoničnost (onomatopeja, asonanca, aliteracija, imi i rime) što nalikuje obrednim tekstovima i magijskim postupcima (reč »romor« isto se čita u oba pravca). Božo Vukadinović beleži da je Koder svakako bio mag i vrać jer mu uspeva da u jeziku nedokucično i različito pretvori u sinonimично, što je više od jezičkog zanata. Koder kao da poznaje tajnu nastanka imena, jer zna da prvo bitna reč, u kojoj je božanski duh sadran,

oživljava duhove nadalje imenovanih predmeta ili bića. Kao da je Koderova »kvintesencija« — slovo, kroz koje bije sile božijeg duha.

Glasovna sila se može oduzeti od jedne reči i dodati drugoj, ona je moć kojom se obznanjuje svetinja. Ona može mirovati skrivena u glasovima, u rečima ili probijati kosmičke sfere, pretvarati cvetove u vile, a vile u Veliku Gospođu (Devu). Slušajući vredžbine prostih žena Koder je proniknuo u jezička pravila pomoći kojih se dovodi viša sila, da bi se začarala biljka, da bi se priroda oživila duhom. Romor vračara Koder je preneo na svet bilja i pitica da bi ga magijom oživeo, oduhovio, prizvao više sile i tako da se i sam povezao sa Apsolutom. Romor nije svakodnevni, upotrebljeni govor, nije ni simboličan već sinonimičan, on izaziva akciju, metamorfozu bilja u vile. To su reči-duhovi.

simbolist. »A onaj najviši um, um te sveobjedinjujuće realnosti, um Prirode, ne otkriva se skrtim zemaljskim umom nego sluhom, ne racionalno nego intuitivno, ne kroz distancu nego kroz identifikaciju.²⁸

Glasovi upućuju na entitete, neuhvatljive suštine u njima oteolvjene, čime se ukazuje na istorijsku vezu reči i glasa, imena i znaka, mikro i makrosklosa. Već smo nekoliko puta isticali da u Koderovom delu postoji i ideja stalne metamorfoze koja se, između ostalog, ogleda i u neuhvatljivosti značenja i oblike reči u tekstu. Vasović pronalazi jedno od zanimljivih tumačenja, povezujući Koderov i rad Veli-mira Hlebnjikova (prisutno i kod D. Ivanića). Naime, kao što Hlebnjikov traga za »prauor-slikama« u svetom »jeziku paganstva«, tražeći »čarobni kamen metamorfoze«, među slovenskim rečima, tako i Koder traži čarobni kamen metamorfoze za pretvaranje jedne reči u drugu, maštajući u univerzalnom jeziku kosmosa

izjednačavali sa nerazumljivošću teksta ili larpurlartizmom, ne shvatajući da iako »Tu se gubi i um i umište«²⁹ Đorde Marković Koder »Sveti boje u jednu sabira« (»Romoranka« str. 7), što je u »Razjasnici« protumačio kao »najlukavije izmisli«. Zbog obimnosti Koderovih spevova, ovaj rad se ograničio na hronološki prvi, jedini celovit i zaokružen i jedini za života autora stampani tekst, na »Romoranku«. Istrazivanja, svakako, treba nastaviti jer »Romoranka« je organski povezana sa ostala četiri speve, u najvećoj meri sa »Snom Matere Srpske«, i ako je osnovna pretpostavka ovoga rada valjana, morala bi da se potvrdi i u ostalim Koderovim tekstovima. Sem toga, ovde je tek ovlaš dodirnuto pitanje mogućeg uticaja jevrejskog misticizma na Koderov rad koje bi se moglo pokazati vrlo zanimljivim (možda u svetu priloga iz najnovijeg broja časopisa »Gradac« sa temom jevrejskog misticizma)³⁰. Ipak bilo bi smešno da očekujemo da se razmrse svi čvorovi ovog tajnovitog i kompleksnog opusa jer, kritičari

RECIMU

*Sidi na ulicu,
potraži jednog gordog
čuvara našeg reda,
blago ga uhvati za ruku
ili ga drugarski potapša po ramenu,
a zatim mu reci:
»Vi ste zapravo ispoljavanje
jedne javne vlasti.«*

Pa ćeš videti —

PREDOMIŠLJA SE DRUG KNJIŽEVNIK

*Da sam bar to rekao!
Tada bih još i razumeo.
Ali nisam!
Uostalom,
meni su rekli
da u ovom kraju vlada
sloboda govora,
i ta činjenica zbrkava sve.*

TREBA NAPISATI ROMAN

*Treba napisati roman
od samih priloških odredaba
za uzrok i stanje.*

Spustiti im, ne birajući reči.

sto godina božik peter

STO GODINA za poetične upišuljke

*Vredelo bi živeti još
barem sto godina,
kako bih mogao doživeti
nastadu zadovoljenja, trenutak,
kada ce se ispostaviti,
da sam ja imao pravo.*

Posle ču već lako —

U DVE REČENICE

za Imrea Vargu

*Na ovom jeziku
bez prave otadžbine
jos znam umreti —
— za njega već ne.
Samo se izgubiti u vremenu,
kao dijakritični znaci iz Njega,
cilj mi je bio
i u ove dve rečenice.*

PITANJE

*Otvorio je Magyar Szo.**

Gledao je poznat,

*pa ipak ponekad stran sadržaj.
Vagao je njegovu težinu.*

*Znači li sve to isto
i na drugim jezicima?*

* magyar szó: madarska reč

ZANIMLJIVOST

*Zanimljivo je da reč hap-še-nje
uvek priziva u meni prskanje
zapora puške.
Možda je to zbog ratnih filmova.*

*Iako je (ta) proces siguran
— no jednostavniji.*

*U Krvavom pesniku**

*Seneka pre smrti
Kaže: Nisam ovako zamisljao.
Drugacije je, sasvim drugacije.*

* roman Dežea Kostolanić. Neron, krvavi pesnik (Kosztolányi Dezső: Nára, a véres költő)

ODLOMAK

*Kad nadu moje pesme —
arheolozi, ili nečiji,
bilo kakvi kritičari —
i posle dugog mozganja i
raspravljanja ustanoće,
da je to samo mit o jednom veku,*

tada —

Prevela: Rajšli Emese (Rajslji Emeše)

Koder jezikom želi da dotakne iskon, prvo bitno radanje sveta. Vukadinović ističe da Koder jeziku, umrtiljenjem narodnom tradicijom, okamenjenom Vukovim rečnikom i gramatikom, vraća život,²⁸ baš kao što (poredjenje nam se naprosti nametnulo), prema tvrdnji samih alhemičara, hemija i uopšte nauka umrtiljuje, teži potpunom objašnjenju i strogom razumu, a alhemija oživljava, izaziva i istražuje metamorfoze. Koderovim životom i radom do sada se najiscrpnije bavio Nebojša Vasović, ispisujući čitavu jednu knjigu. Koderov jezik definisao je njegovom sopstvenom kovanicom »Iz-se-u-se«, smatrajući da je to ključ ovog jezika koji je samom sebi izvor i uvir, da je to šifra Koderovog hermetizma i njegove jezičke alhemije. Svojim jezikom-romrom, tvrdi Vasović, Koder je želio da se vratи na sam prapočetak, u idealnu tačku nultog vremena, kad čovek nije pokušavao da se izdigne iznad prirode i kada nije govorio već, kao deo prirode, sa ostalim živim u neživim bićima, romorio. Jezik-romor ne podrazumeva razumske granice govora i omogućava čoveku povratak prirodi i da reč oseti kao magijsku tajnu, te stvori harmoniju jednog višeg, sveobuhvatnog sveta (o kojem su maštali i

koji nije antropocentričan, već uključuje i biljke, ptice, vile i nevidljive sile. Za čitaoca nije važno da uoči sve veze i odnose, da popamtiti sva imena i mitove, već da uoči samu tajnu metamorfoze po kojoj ono što je imenovano nigde nije konačno i nepromenljivo, nego imenuje samo jedan trenutak u procesu neprekidnog stvaranja. U osnovi postupka je zlatni kamen metamorfoze koji omogućuje fenomen jezičke sinonimije. Nakon »Romoranke«, koja poznaje i melodiozne stihove, Koderov jezik je u kasnijim delima sve više u vlasti romora, smatra Vasović.

Ovo bi bio kratak pregled tuđih zapažanja o suštini Koderovog stvaralaštva, odabranih sa željom da se potkrepi osnovna pretpostavka ovoga rada. Smatram da na kraju možemo potvrditi da je Koder u svom delu (uze u »Romoranku«) zais-ta povezao jasnu filosofsku misao ezoterične suštine sa originalnom idejom da svoju alhemičarsku laboratoriju postavi u jeziku, i to materijalnom jeziku, što ga je učio od babe Šmiljane i na izvoru vredžbine, vredžbinsko-magijske narodne tradicije, još neumrle u tadašnjem srpskom jeziku. Mnogi su jasnoču njegove ideje brkali i

če se uglavnom složiti u tome, da Đorde Marković Koder i nije pisao poeziju »Za umorne prizemnikah ume« (»Romoranka« str. 11) već za čitaoce radoznaile i željne tajanstva.

¹⁶ Dušan Đorđević-Mileusnić, »Zmija i zmaj — uvod u istoriju alhemije«, Beograd 1985, str. 174.

¹⁷ Isti, str. 187.

¹⁸ Božo Vukadinović, Pesničko delo D. M. Koder, »Spevovi«, Beograd 1979, str. 5.

¹⁹ Dušan Ivančić, Sanarica D. M. Koder, »Romoranka«, str. IX.

²⁰ J. Chevalier i A. Greerbrant, »Rječnik simbola«, Zagreb 1987, str. 230–231.

²¹ D. M. Koder, »Romoranka«, Beograd/G. Milanovac 1986, str. 20.

²² Uporedi: Dušan Đorđević-Mileusnić, »Zmija i zmaj — uvod u istoriju alhemije«, Beograd 1985, str. 138–142.

²³ Ričard Kevendiš, »Istorijska magija«, Beograd 1978, str. 86.

²⁴ Jovan Deretić, »Istorijska srpske književnosti«, Beograd 1983, str. 269–270.

²⁵ Slavko Leovac, »Portreti srpskih pisaca...«, str. 204.

²⁶ Miodrag Popović, »Istorijska srpske književnosti, Romantičar II«, Beograd 1985, str. 271–280.

²⁷ Dušan Ivančić, Sanarica D. M. Koder, »Romoranka«, str. XVII.

²⁸ Uporedi: Božo Vukadinović, Pesničko delo D. M. Koder, »Spevovi«, Beograd 1979, str. 5–23.

²⁹ Nebojša Vasović, »Poezija kao izvanumiste«, Beograd 1983, str. 117.

³⁰ D. M. Koder, San Matere Srpske, »Spevovi«, Beograd 1979, str. 59, str. 1440.

³¹ »Gradac«, 80–81, godina 16, januar – april 1980.